

Prvo poglavje

Osnove in osnovna vprašanja

1. Kaj je »država«?

Evropa je iznašla državo. Ta preprosta trditev deluje provokativno, saj po videzu sodeč na politično nekorekten način pod vprašaj postavlja nesporno dejstvo, da so tudi Neevropejci, v prvi vrsti Kitajci, ustvarili občestva, ki so bila v vseh ozirih primerljiva z evropskimi in jih občasno celo prekašala. Toda – ta občestva kljub temu niso bila države v modernem smislu; namesto tega jih bomo imenovali kraljestva. Nikakor ni naključje, da so izginila s prizorišča, da bi naredila prostor za moderne države.

Danes namreč povsod, tudi na Kitajskem in v deželah, kjer se prebivalstvo posebej odločno izreka za islam, naletimo na različice moderne države, na tisti tip občestva, ki so ga v dobrem tisočletju dejansko ustvarili Evropejci ter ga naposled »izvozili« v preostali svet, podobno kot svojo znanost in tehnologijo, svoje jezike in religije, svoje gospodarstvo in svoj celotni način življenja. Da tudi Carl Schmitt državo razume kot konkreten, na določeno zgodovinsko obdobje vezan pojem, ne govori proti pravilnosti tega pogleda na stvari; izpričuje zgolj realistično ostroumnost Carla Schmitta.

To pomeni, da je država v prvi vrsti zgodovinska tema, pa naj se z njo ukvarja še toliko drugih znanosti. Celo juristično državoslovje, ki

kot normativna pravna znanost nosi posebno težo, čeprav je njeno nekdanjo prevlado medtem spodkopala politična znanost, ne more shajati brez zgodovinskih argumentov. Sodobne države namreč ni mogoče razumeti brez temeljitega poznavanja njene zgodovine in predzgodovine.

Dosledno obravnavanje države kot zgodovinske količine vodi k dvema pomembnima sklepoma. Prvič, država evropskega kroja ni nastala denimo iz nujnosti, temveč strogo kontingentno, tako rekoč po naključju. Vendar le *tako rekoč* po naključju, saj zgodovina njenega nastanka, čeprav ni potekala premo, vsekakor nakazuje smer in težnjo, in sicer preprosto zato, ker se razvoj, ko ga enkrat sprožimo, ne more kar tako vrniti spet nazaj, pred že doseženo stanje. Drugič, moderna država v tem pogledu na sebi ni ne dobra ne zla, temveč je moralno sicer ne nevtralen, a kajpak večpomenski pojav.

Oboje je potrebno poudariti zlasti v Nemčiji, kjer še vedno srečujemo precej ostankov malone religiozne pobožnosti do države. Že tako se v nobeni drugi deželi sveta o državi ne govori in piše toliko kot v Nemčiji. Drugod raje pravijo: »vlada«, »nacija«, »republika« ali preprosto »la France«, »Great Britain«, »the United States« itn. Ni naključje, da je besedna zveza »Vater Staat«¹ izključno nemška navada.

Paradoksalno je prav nemška zgodovinska znanost 19. stoletja v teološkem in filozofskem navdihu državi pripisovala ahistorično-brezčasne ontološke, občasno naravnost metafizične lastnosti. Po tem, ko je filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel trdil, da je država na sebi in za sebe nravstvena celota, uresničenje svobode in s tem cilj svetovne zgodovine, je utemeljitelj novejšje zgodovine Leopold Ranke države razglasil za »misli Boga«, saj zanj na Zemlji poleg državnega reda ni bilo ničesar, kar bi bilo bliže božjemu redu. Zgodovino tvori razvoj in konflikt v državah utelešenih idej. V skladu s tem je bila, tako kot jezik, tudi država človeku dana od vsega začetka. Nekega drugega zgodovinarja je obravnavanje države kot iznajdbe spominjalo na absurden

1 Oče država. Op. prev.

govor Sanča Panse o iznajdbi spanca. Celó tam, kjer se danes nekoliko bolj realistično govori vsaj o oblikovanju države, še vedno odzvanja npravstveni program vzgoje človeka v državo!²

Toda če država ni bila že od vsega začetka dana kot antropološka nujnost, zakaj in kako je potlej nastala? Kot posredna posledica veliko preprostejše antropološke nujnosti, ki je dejansko vselej dana, namreč nuje urejanja odnosov moči med po naravi pač vselej neenakimi ljudmi v različnih skupinah.

Moč³ kot možnost uveljavljanja lastne volje proti drugi volji teoretično gledano morda ni nič drugega kot vrednostno nevtralen komunikacijski pojav, količina, ki nastane s pripisovanjem. Kar zadeva prakso, pa nas ni šele pruski zgodovinar Otto Hintze, ki si glede tega ni delal utvar, naučil, »da se vso moč [...] praviloma zlorablja«. Kdor ima moč, stremi k temu, da jo poveča, pa čeprav zgolj za obrambo pred drugimi nosilci moči. Če je to stremenje uspešno in ga drugi sprejemajo, potem se moč konsolidira v gospostvo, tj. porodi politično ustanovo. S tem se prične dolga pot k organiziranemu občestvu in pod posebnimi pogoji tudi pot k moderni državi. Ta je namreč po svojem bistvu država moči, torej najmočnejša vrsta občestva, kar so jih ustvarili ljudje.

Sprejemanje oblasti nemara izhaja iz tega, da si podrejeni od gospostva nadejajo koristi, ali pa iz strahu pred nasiljem nosilcev moči. V večini primerov je bilo verjetno na delu oboje, saj sta bila gospostvo na splošno, posebej pa ustanovitev držav dolgo časa nadvse nasilna. Nosilci moči so se sicer zatekali k pretvezi, da podanike ščitijo pred nasiljem tretjega, a pri tem je povečini šlo za nasilje, ki so ga z medsebojnim rivalstvom ustvarili sami. Temelji držav so bili položeni v vojnah.

2 Nemška beseda *Bildung* pomeni tako »oblikovanje« ali »tvorbo« kot tudi »izobrazbo/omiko/vzgojo«. Op. prev.

3 Nemško besedo *Macht* se sicer večinoma v takih kontekstih prevaja kot »oblast«, a smo se tukaj iz dveh razlogov odločili za prevod »moč«; prvič tako ne izgubimo razlikovanja med *Macht* in *Gewalt* (v pomenu »oblast«; na primer. *Staatsgewalt*, »državna oblast«, ali *Zentralgewalt*, »centralna oblast«), ki v tej knjigi igra določeno vlogo, drugič pa »moč« bolje deluje v skovankah, kot so na primer *Machtpolitik*, »politika moči«, *Machtstaat*, »država moči«, *Machtmarkt*, »trg moči« ali *Machtverhältnisse*, »razmerja moči«. Op. prev.

S tega stališča je upravičeno, če vojskovalce in državotvorce obravnavamo kot sebične in nasilne menedžerje moči, ki kajpak nikdar niso nameravali oblikovati moderne države, kaj šele utemeljiti moderne države kot take. Toda njihova politika pridobivanja moči je iz omenjenih razlogov dolgoročno dovolj pogosto vodila ravno k temu. Ta pogled na stvari je precej bližje resničnosti kot poskusi zvajanja države na fiktivno družbeno pogodbo, na vrednotni konsenz družbe ali na ponudbo in povpraševanje prostega trga moči.

S tem ne zanikamo, da je golo hlepenje po moči le redko uspešno in da praviloma potrebuje legitimacijo s pomočjo političnih idej in prava. Ne trdimo niti tega, da so nosilci moči tovrstna sredstva zgolj cinično instrumentalizirali z namenom varanja podanikov. Nasprotno, dovolj pogosto so jim verjeli sami. Ugotavljamo zgolj, da s tem ni mogoče razložiti dinamike politične rasti in da njena legitimacija potemtakem igra drugotno vlogo.

Seveda se je delo ustanoviteljev kraljestev po njihovi smrti sesulo v hipu, ko niso proizvedli potomstva. Zato je bila kontinuiteta učinkovitega hlepenja po moči najpomembnejša predpostavka za nastanek modernih držav. »Kraljevsko pot« do tega je v dvojnem pomenu te besede lahko jamčilo zgolj zaporedje sposobnih vladarjev, kompetentna dinastija kot denimo v Prusiji v letih 1640–1786. In prav tako velja obratno: dinastičnim krizam so običajno sledile državne krize.

Vendar dinastična kontinuiteta sama še ni zadostovala. Enako pomembne so bile elite moči, ki so si sledeč lastnim interesom na dolgi rok prilastile samouveljavljanje in nadaljnjo rast centralnega gospostva nad občestvom ter pripomogle k njegovi uveljavitvi v odnosu do podanikov. Papeški volilni monarhiji je tovrstna kontinuiteta elit pripomogla k večji stabilnosti, kot so jo uživala marsikatera dedna kraljestva.

Součinkovanje dinastij in elit moči v Evropi na politični mikroravni, če ga primerjamo s preostalim svetom, ni videti nič posebnega. Ob podrobnejšem pogledu pa že kaže posebnosti, kot so prvorojenčeva pravica nasledstva, pa tudi vloga plemstva, duhovščine in meščanskih pravnikov. Z vidika politične makroravni je njihov izvor treba iskati v posebni politični kulturi Evrope, ki je nastala s povezovanjem antične in

krščanske dediščine z dediščino »mlajših« ljudstev s severa in vzhoda. Posredniško vloge rimske cerkve v tem kontekstu le težka precenimo.

Ne zgoj, ampak tudi zaradi temeljne geografske razčlenjenosti Evrope je bil ta svet na srednji ravni (mezoravni) že vnaprej zastavljen pluralistično. Se pravi, politično rast prihodnjih držav je poganjalo rivalstvo konkurirajočih »utemeljiteljev držav«, oziroma konkretno, pogoste vojne. Vse višji stroški teh vojn pa so zahtevali povečano črpanje virov, kar je spet vodilo k nadaljnjemu povečanju nadzora prek centralne oblasti. Ta *Coercion-Extraction-Cycle* (Samuel Finer) je bržkone najpomembnejše gonilo nastanka moderne države. Kot država moči je moderna država po izvoru vojna država.

Na ta način je najprej, gledano od zgoraj, nastal sestav ustanov, katerih funkcija je bila sprejemanje odločitev in njihova izpeljava kot tudi izvrševanje družbenega nadzora, gledano od spodaj pa koordinirano in teritorialno omejeno omrežje akterjev za izvrševanje politične moči (Michael Braddick). Občestev ni mogoče preprosto zvesti na *eno* ustanovo, na primer njihovo vlado. Slonijo na kompleksni strukturi ustanov, katerih delovanje dodatno zahteva določene mentalne dispozicije, ki jih imenujemo politična kultura. To seveda pomeni, da občestva ni mogoče popolnoma zapopasti v njegovih ustanovah. Povsem mogoče je, da se nahaja sredi razpada, medtem ko njegove ustanove nespremenjene obstajajo še naprej.

To stanje, ki na svetovni ravni verjetno ustreza večini občestev v zgodovini, je bilo v latinski Evropi doseženo v srednjem veku. S tem zgoraj omenjen, specifičen politični proces rasti ni bil zaključen, nasprotno, vse bolj je pridobival na intenzivnosti in hitrosti. Kot rezultat je do 19. stoletja v številnih nacionalnih različicah nastal specifično evropski sestav ustanov, ki ga imenujemo moderna država. In sedaj je že bil samonanašalen, tj. bil je sposoben legitimirati samega sebe in je postal svoj lastni smoter. Ta moderna država po Georgeu Jellineku in Maxu Weberu vključuje pet bistvenih značilnosti, ki jo zlasti po načinu, kako so povezane med seboj, razlikujejo od drugih, predmodernih občestev:

1. Enovito *državno ozemlje* kot izključno ozemlje gospodarstva – predmoderna občestva so bila pogosto sestavljena iz ozemelj različnih